روھىيەت ۋە مەدەنىيەت

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن

سەن ئۆز قەلبىڭنى يورۇتالايدىغان نۇرلۇق چىراغ بول

— ساكيامونى

1. سېھىرلىك روھىيەت دۇنياسى.

«ئىنسان — كائىناتنىڭ مەركىزى» دېگەن قاراشقا ئەمدىلىكتە ئېتىراز بىلدۈرگۈچىلەر كۆپ بولمىسا كېرەك. ئەمما، بۇ قاراش نوپۇزغا ئېرىشكەنچە ئىنسانىيەت نەچچە مىڭ يىللىق سېھىرلىك قاراش ۋە ئادەتلەرگە بەند بولۇشۇپ، قانداقتۇر ئۆزىنى «روھىيەتتىن خالى»، «ئۆزلۈك روھىيىتى بولمىغان» مەخلۇق ساناپ كېلىشتى. ئۇلار ئىنساندىكى روھىي ھادىسىلەرنى قانداقتۇر ياخشى ياكى يامان ئىلاھلارنىڭ، ئىزگۈ ياكى قاباھەتلىك ئەرۋاھلارنىڭ ئىنساندىكى شولىسى، سېھرىي تەسىرى، بۇغى (ساۋاسى) دەپ قاراپ كېلىشتى. ئېتىتىدائىي ئىنسان تۇرمۇشلىرى قۇدرەتلىك تەبىئەت ھادىسىلىرى ھەققىدە دەھشەتلىك تەسەۋۋۇرلىرىغا ئېتىقاد باغلاپ، ئۆزلىرىنى ئەڭ قەدىمكى تەبىئەت ئىلاھچىلىقى قاراشلىرى بىلەن بەزلەپ كېلىشتى. ئانا ئۇرۇقنىڭ سېغىنىش ئەجداد ئېتىقاتچىلىقىنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى. ئارقىدىنلا تەخمىنەن يېڭى تاش قورال — ئەپسانە دەۋرىدىن باشلاپ ئىنسانىيەت روھىيىتىنى ئادەم قىياپەتلىك تەڭرىلەر تەسەۋۋۇرىغا ئۆتتى. ئىنسان روھىيىتىنىڭ بۇ ئىككىنچى چوڭ تارىخىي باسقۇچى ئەپسۇنكارلىق مۆجىزىلىرى بىلەن بېزەندى. «بەدىئىلىك» نامى بىلەن ئاتالغان مۇشۇ دەۋردە كېيىنكى «سۆزلىز اتسىيە» دەۋرىنىڭ ماددىي مەدەنىيەت قېلىپلىرى بىلەن مەنىۋى مەدەنىيەت تۆرەلمىلىرى تۇرمۇشقا كىرىپ كەلدى.

پرومىتىنىڭ ئاسىي سۆيۈمتىدە سىكتايلار دىيارىدىكى قىياغا زەنجىرلىنىشى بىلەن ئادەم بىلەن ھاۋانىڭ ئېرەم جەننىتىدىن گۇناھكار سۆيۈمتىدە زېمىنغا ھەيدىلىشى گەرچە ئىنسان تېمىسىنىڭ تەپەككۇر دۇنياسىغا كىرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى، بۇ تېما يەنىلا ئېتىتىدائىي ئىنسانغا خاس «ئۆزلۈك روھىيىتى بولمىغان» مەخلۇق — ئىنسان ھەققىدىكى ئەنئەنىۋى قاراشقا نىسبەتەن «ئىسيانكار»، «گۇناھكار» ئىنسان تېمىسى سالاھىيىتىدە يۇز بېرىۋاتقان بولسىمۇ، بۇ ھال يەنىلا «ئىنسان كائىناتنىڭ مەركىزى» دېگەن قاراشنىڭ رويابقا كېلىشىنىڭ تېخى تولىمۇ يىراق تارىخىي مۇساپىدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرسەتتى. سوقرات ۋە ئەپلاتون ئاجايىپ - غارايىپلىق بىلەن گىجىرماچ بولۇپ كەتكەن روھىيەت ۋە مەدەنىيەتنى مەڭگۈلۈك ئۆلچەم بىلەن — سوقرات ئەخلاق بىلەن، ئەپلاتون ئىدىئال چۈشەنچە بىلەن تەرتىپكە سالماق بولدى. ئارستوتىل بۇ ئىككى ئۇلۇغ پىشىۋاغا قارىغاندا تەبىئەت قانۇنلىرىغا كۆپرەك ئېتىبار بېرىپ، روھىيەتنى «فىزىكا» (تەبىئەت ئىلىملىرى) سىستېمىسىدىن كېيىنكى «مېتافىزىكا» (تەبىئەت ئىلىملىرىدىن كېيىنكى ئىلىملار) سىستېمىسىغا كىرگۈزدى.

گرېك ھەيكەلتىراشلىرى ئىشلىگەن «دېسكا ئانقۇچى» (مىلوننىڭ)، «ئوچ تەقدىر ئىلاھى» (فىدىئاسنىڭ)، «نەيزە ئانقۇچى» (پىلۇكرىتنىڭ)، جۇملىدىن «نىدوستىكى ئافرودىتا»، «مىلوستىكى ئافرودىتا»، «رائوكۇن» قاتارلىق ھەيكەللەر بىلەن خوتەن دەندان ئۆيلۇكتىن تېپىلغان شەرق ۋېناسى «لاكشىمى» (ئۇز تەڭرى) رەسىمى قەدىمكى جۇڭگودىكى «ئىنسان — ھەممە نەرسىنىڭ ئۆلچىمى» دېگەن قاراش بىلەن بىللە قەدىمكى دۇنيادا ئىنسان ۋە ئۇنىڭ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

هایاتی توغرىسدا چاقنىغان بىر چېقىن بولۇپ ئۆتتى.

تەخمىنەن ئەيسا سەلب تاختىسىغا مىخلىنىپ، توققۇز-ئون ئەسىردىن كېيىن، شەرقتە «مۇتەزز بىللىم» بىلەن «رىسالەت» ناملىق قامۇس مۇئەللىپلىرى، دەسلەپكى سوفىزم نامايەندىلىرى، جۇملىدىن فارابى ۋە ئۇنىڭ ۋارىسلىرى ئىنسانىنى ئۇنىڭ ئەقلىي بىلىش ئىقتىدارى نۇقتىسىدىن كائىناتنىڭ ئەڭ ئالىي مۆجىزىسى، ھەقىقەت قۇلۇپىنىڭ ئاچقۇچى، دەپ قاراشتى. بۇ خىل پىكىر ئېقىمى غەربىي ياۋروپا مەدەنىيەت ئويغىنىشىدىن كېيىن، پەلسەپە ۋە سەنئەت ۋاستىلىرى بىلەن كەڭ راۋاجلاندۇرۇلدى. ئۇنىڭدىن مىكران جىرۇ، لىئۇناردو داۋىنچى، رافائىل، دىدرو، گولباخ، مونتىسكى، ۋىكوندىن تاكى گېگېل، گىيوتى، فېيېرباخ ھەتتا نېتزى، فرېئود، ئېرك فرومم، سارتىرىي، ماسلوۋغىچە بولغان سەنئەت ۋە پەلسەپە مۇتەپەككۇرلىرى بىلەن روھىيەتشۇناس ئالىملىرى كۆپ تەرەپلىمە ئىلھاملىنىشتى. شۇنداق قىلىپ، ئېغىزدا بولسىمۇ «ئىنسان — كائىناتنىڭ مەركىزى» دېگەن ھۆكۈم خۇددى مىكران جىرو ئىشلىگەن «داۋۇت» نىڭ رەسىمگە ئوخشاش ئاياغ دەسسەپ تۇردى.

«ئىنسان — كائىناتنىڭ مەركىزى»، «ئىنسان — ھەممە نەرسىنىڭ ئۆلچىمى» دېگەن قاراش يېقىنقى بىر-ئىككى ئەسىردىن بېرى رەسمىي نەزەرىيىۋى پەندە يەنە مۇنازىرە تېمىسى بولۇپ قالدى. بىر قەدەر نوپۇز تىكلىگەن ۋە مەدەنىيەت تارىخىدا راتسىئونالىزملىق گۇمانىزم دەپ ئاتالغان بۇ پەلسەپىۋى، ئەخلاقىي سىستېمىغا پىسخولوگلار، ئەڭ ئالدى بىلەن روھىي كېسەللىكلەر تەتقىقاتچىسى فرېئود ۋە ئۇنىڭدىن ئىلھاملانغان ئىنسانشۇناسلار ھەم ئېتىراپ قىلغۇچى، ئەمما كونكرېتلاشتۇرغۇچى كۆز قاراشلىرى بىلەن يانداشتى. ئۇلار قويغان مەسىلىنىڭ تۈگۈنى: ئىنسانىنى ھەم ئەقىل-پاراسەتتە مۇئەييەنلەشتۇرۇپ، ھەم ئەدەب-مەدەنىيەتتە كىشەنلەپ ئۇنى نوقۇل ئىجتىمائىيلىققا مەھبۇس قىلىپ قويماسلىق؛ ئىنسانىنى يەنە ھېس — كۆڭۈلدىمۇ ئېتىراپ قىلىپ، شەخسنىڭ يەككە تۇرمۇشىنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭ بىئولوگىك مەۋجۇتلۇقىغا چېقىش يولى بېرىشتىن ئىبارەت.

ئىنسان — ئۆزى توغرىسىدا تولىمۇ نادان. ئىنسان توغرىسىدىكى بىر قاتار ئىلىم ۋە مەرىپەتلەرنىڭ ئىنسانىنىڭ سېھرىلىك روھىي دۇنياسىغا يۇزلىنىشى ياكى يۇزلىنەلمىشى شۇبھىلىك. ئۇلارنىڭ يەكۈنلىرى زىتسىنىڭ پىرومىتى، يەھۇانىڭ (يەھۇا - خىرىستئان دىنىدىكى ئاللانىڭ يەنە بىرخىل ئاتىلىشى) ئادەم - ھاۋا ئۇستىدىكى ئەپسانىۋى ھۆكۈملىرىدىن پەرقسىز. پاجىئە مانا مۇشۇ يەردە!

قىزىقارلىق، ئەمما تراگېدىيىلىك، شۇنىڭدەك پۈتۈن سىۋىلىزاتسىيىدىن ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى ئىنسانىيەت تارىخىدا داۋاملىق ۋىزۋۇي يانار تېغىدەك پات - پات لاۋا چاچرىتىپ تۇرىدىغان غايەت زور — ئەمەلىي تېما كۆز ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ.

2. ئېتىكىچى بىلەن پسىخولوگنىڭ دىئالوگى.

پسىخولوگىيە تەتقىقاتچىلىرى ھازىر بىرقانچە تۈرگە بۆلۈنۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا فىزىئولوگىيىلىك ئىقتىدارنى پسىخىك پائالىيەتنىڭ نېگىزى دېگۈچى بىئو-پسىخىكلار بىلەن ئىجتىمائىي ئاڭنى پسىخىك پائالىيەتنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچى دېگۈچى سوتسىئولوگىيىلىك پسىخىكلاردىن بىراقلاشمايدۇ. ئەمەلىي پسىخولوگىيە روھىي كېسەللىكلەر تەتقىقاتى ئارقىلىق ئىنسانىنىڭ ئاساسلىق ھاياتىي مەۋجۇتلۇق قاتلىمى يەنىلا تۇغما ئىقتىدارنى ئۇل قىلغان بىئو-پسىخولوگىيىلىك جەريانغا تايىنىدىغانلىقىنى، بۇ ھاياتىي مەۋجۇتلۇق قاتلىمىنى ئاتلاپ ئۆتۈپ روھىي پائالىيەتنىڭ ئىجتىمائىي شەكلى بولغان نۇتۇقلۇق (مەنتىقىلىق) ئاڭ قاتلىمى توغرىسىدا سۆز ئېچىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى كۆرسەتتى. نەتىجىدە، ئىنسان تۇرمۇشىنى بىلىش ئۈچۈن ئىنسان تەبىئىتىنى بىلىش لازىملىقى، باشقىچە ئېيتقاندا، روھىي پائالىيەتنىڭ ئەقلىي گىنوسىئولوگىيىلىك (بىلىش نەزەرىيىسى) قاتلىمىنى كۆزىتىش ئۈچۈن، روھىي پائالىيەتنىڭ بىئولوگىيىلىك - ئونولوگىيىلىك (ئەسلىزاتلىق) قاتلىمىنى ئۆگىنىش لازىملىقى

گەۋدىلىنىپ چىقتى. بۇ ھېلىمۇ جىددىي نوپۇزلۇق ئەنئەنىۋى قاراشقا تاقىلىدىغان ئۆتكۈر مۇنازىرە تېمىسى بولۇپ تۇرماقتا.

ئېتىكىچى (ئەخلاقشۇناس) بىلەن پسىخولوگنىڭ دىئالوگىنى بىز «A»، «B» بەلگىسى بويىچە بىر قۇر كۆرۈپ چىقايلى:

A : ئەخلاق — مەدەنىيەتنىڭ يىلتىزى ۋە گۈلى، ئىنسانىيەتنى ياۋايىلىق ۋە بەدىۋىلىكتىن قۇتقۇزغان پىشاڭ. ئۇنىڭ نوپۇزى مۇقەددەس ۋە دەخلىسىز.

B : ئەخلاق ـ ئىنساننى پەقەت روھىيەتنىڭ ئاڭ شەكلى بولغان ئەقلگە بويسۇندۇرۇپ، ئۇنى ئىتائەتمەن قىلىدىغان شامان ۋە كاھىن. ئەنئەنىۋى ئەخلاق قارىشىنى ۋە بىرقانچە مىڭ يىللىق ئەجىر ـ ئەمگەك بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان مەدەنىيەت قارىشىنى قايتىدىن تەنقىدى ئوپىراتسىيە قىلىش لازىم.

A : ئىنسانىيەتنىڭ ئىجتىمائىي يۈكسىلىشى مەدەنىيەتنى، مەدەنىيەتنىڭ تارىخىي ئۇتۇقىي ئەقىل تەرەققىياتىنى تەقەززا قىلىدۇ.

B : ھازىرغىچە بولغان مەدەنىيەت ۋە ئەقىل راۋاجى ئىنسانىنىڭ پىرسونالىللىقىنى (خاراكتېر خاسلىقىنى) چەكلەشنى، ئىنساننى ئەقلىي تەپەككۇر بويىچە تەڭرى، ھېسسىي روھىيەت بويىچە ئۆزىگە قاتىل قىلىشنى بەدەل قىلمىدىمۇ؟

A : مەدەنىيەت ۋە ئەقىل ئارقىلىقلا بەختكە ئېرىشىش مۇمكىنلىكىنى ئىنكار قىلىپ بولامدۇ؟!

B : مەدەنىيەت ۋە ئەقىل ئىنسانغا بەخت ئاتا قىلىش بىلەن بىللە، ئاپەتمۇ ئېلىپ كېلىدۇ، ئۇ مەدەنىيەتلىك دۇنيانى يارىتىش ۋە ئىنساننى ئۇنىڭدىكى مەھبۇسقا، قۇلغا ئايلاندۇردى. ئۇ، ئىنساننى ياتلاشتۇرۇشتىن ئىنسانىنىڭ ئاتالمىش غەيرىي ياۋايى كۆنۈكمىنى شەكىللەندۇردى.

A : ئىنسان تەبىئىتىنى چەكلەش ۋە ئۇنىڭغا بېسىم قىلىش ئىشقا ئاشۇرۇلمىغاندا ھېچقانداق ئىجتىمائىي ئىلگىرىلەش بولمايدۇ. بېسىم ئەقلغە مۇۋاپىق كېلىش بىلەن بىللە، يەنە ئەقلغە مۇۋاپىق خىزمەتتۇر.

B : مەدەنىيەت تارىخى مۇھەببەت خاھىشىنى مەركەز قىلغان ئىنسان روھىيىتىنى بېسىش ۋە ئۇنى ئىنساندىن ياتلاشتۇرۇش تارىخى بولۇپ كەلدى، ئۇ خۇددى بۇددىزمدەك مۇھەببەت خاھىشىنى مەدەنىيەتكە (جۇملىدىن ئەدەب ۋە ئەقلغە) زىت قويۇپ، خۇددى خرىستىئاندەك، بۇ خاھىشنى «تۇنجى گۇناھ» دەپ قاراپ كەلدى! نەتىجىدە ھەممىلا مەدەنىيەت\پورماتسىيىلىرى ئىنسان ماھىيەتلىرى بىلەن كۆپ قىرلىق توقۇنۇش ھاسىل قىلدى.

دىئالوگ تېمىلىرى بۇنىڭ بىلەنلا ئاياغلاشمىسىمۇ، مەسىلە ناھايىتى روشەن، ئۆتكۈر، ئىزچىل ۋە قەدىمكىلىكى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ.

بۇ زىددىيەت دىن ۋە ئەخلاق، سەنئەت ۋە ھوقۇقنىڭ نۇرغۇن چەكلەنگەن رايونلىرىغىچە كېڭەيتىلگەن.

دىن: ئىنسان ئۆز خاھىشلىرىگە يول قويۇپ، تۇنجى گۇناھ سادىر قىلغان، دىنىي ئەخلاق تۇنجى گۇناھنىڭ تەكرارلانماسلىقىنى، ئىستىغپار ۋە ئېتىقاد ئارقىلىق ئۇنىڭدىن پاكلىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ، ـ دېسە؛ بۇ قاراشنىڭ مۇخالىپلىرى: زېۋس ۋە ئۇنىڭ مۇقەددەس ئائىلىسى، ئېپتىدائىي جىنىس ئېتىقادچىلىقى، شامان ۋە كاھىنلارنىڭ تۇنجى كېچىلىك ھوقۇقى، ئېپتىدائىي خرىستىئان چېركاۋلىرىدىكى يات جىنسىلار ئۇچرىشىشلىرى، بۇددىزم رەسسامىلىقىدىكى يالىڭاچ ئادەم تەسۋىرى، ئىسلام ئېتىقادىدىكى كۆپ خوتۇنلۇق قاتارلىق دىنىي ئېتىقاددىكى جىنسىي خاھىش ھادىسىلىرىنى قانداق ئىزاھلاش مۇمكىن؟ — دەيدۇ.

ئەخلاق: ئىنسانىڭ كامالىتى ئۆزىنى تەبىئىي ۋە ھايۋانىي ـ بەدىۋى خاھىشتىن پاكلاشتۇرۇپ، ئىدېئال ـ غايە-خۇدالىق كامالىتىگە يېتىشتۇر، — دېسە؛ بۇ قاراشنىڭ مۇخالىپلىرى: ئەخلاقىي قائىدىلەر ئىنسانىنى مەقسەت قىلىشى، جەمئىيەتنى ئىنسانغا لايىقلاشتۇرىشى، ئەكس ھالدا ئىنسانىنى ئەخلاق قېلىپلىرىدا قۇيۇلغان قونچاق بۇنقا ئايلاندۇرۇپ قويماسلىقى لازىم، — دەيدۇ.

سەنئەتتە ئەھۋال مۇرەككەپ. ئۇنىڭ بىر قىسمى: سەنئەت ئالدىنقى ئاڭنىڭ قارشىلىقى،

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

چۇقان ۋە فونتان ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن ئازادلىق ئىنتىلىشى، — دېسە: ئۇنىڭ يەنە بىر قىسمى: سەنئەت سىياسىي، قانۇن، ئەخلاق ۋە دىنغا ماسلىشىشى، كىشىلىك تورىنى تەشكىل قىلغان يىپلارنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تۇگۇن بولۇشى لازىم، — دەيدۇ.

هوقۇق — ئومۇمەن ئىگىدارچىلىق تۇزۇلمىسى ۋە مۇناسىۋەتلىرىگە لايىق روهىيەت تۇزۇلمىسى ۋە مۇناسىۋەتلىرىنىڭ بىقارارلىقىنى ياقلايدۇ.

مۇنبەردىكى تەپەككۇر ۋە نۇتۇق بىلەن سۆزلەنگەن بۇ ئىبارىلەر بەربىر جانلىق ئىنسان ئاغزىدىن چىققان. قىزىقارلىقى شۇكى، كاھىن كېچىلىك هوقۇقىدىن زوقلىنىشتىن ئۆزىنى چەكلىيەلمەيدۇ. ئەخلاقشۇناس كۆڭلى چۇشۇپ قالغان جۇگانىنىڭ قىياپىتىنى، ئاۋازىنى سېغىنىپ بىئارام‌لىقتا ئازاب چېكىدۇ. ئۇلارنىڭ چۇشلىرىگە ئەپلاتوننىڭ ئېتىكىلىق رېجىملىرى تولىمۇ قېلىپىدىن چىققان روهىي دىكتاتۇرا سىماسىدا سايە تاشلايدۇ. ئەمما، ئۇلار ئۆزىنىڭ كەسپىي فورمىلىرىنى كىيىشىپ مۇنبەرگە چىققاندا يەنىلا قېلىپلاشقان ئۆز ئەھكاملىرى ئۇستىدە مەرۇزە سۆزلىشىدۇ.

3. ئىنسان روهىنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈش قانۇنى.

ئىنسان هايۋانات دۇنياسىدىن ئىجتىمائىي ئىنسانغا ئايلانغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ روهىيىتى ئاساسىدا ئۇنى ئۇل قىلغان يېڭى روهىي قاتلامغا مۇيەسسەر بولدى. ئىنسان روهىيىتى ئىككى كېنەزلىككە — ئېڭىستىنكىت كېنەزلىكى بىلەن ئەقلىي بىلىش (پاراسەت) كېنەزلىكىگە ئايرىلدى. تارىخ، بۇ ئىككى كېنەزلىكنىڭ بىرى جاھانكۇشاي سۇپىتىدە، ئىككىنچىسىنى ئىستېلا قىلىش، نەتىجىدە بىر پۈتۈن روهىي مەدەنىيەت ئىمپېرىيىسىنىڭ شەكىللىنىشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى مىليون هېكايىلىرى، مىليارد پاجىئەلىرى بىلەن داۋاملىق ئۇچۇر قىلماقتا.

ئىنسان روهىنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈش قانۇنى بىرقانچە قاتلاملىق روهىيەت هادىسىلىرىدا ئىپادىلىنىپ، ئاجايىپ - غارايىپ رەڭگارەڭلىك هاسىل قىلغان. مەسىلەن: هايات خاهىشى بىلەن ماماتخاهىشى؛ ئۇمىد تەلپۈنۈشى بىلەن ئۇمىدسىزلىك روهىيىتى؛ ئەقىل ئېقتىدارىدىن هەم بەخت، هەم ئازاب هېس قىلىش؛ ئارزۇ بىلەن مۇمكىنلىك ئارىسىدا بىئارام بولۇش؛ ئاڭ بىلەن كۆڭۈل (پوتېنسىئال ئاڭ) ئارىسىدا تېڭىرقاش؛ جىنسىي ئېنىستىنكىت ئارقىلىق روهىي ئازادلىق ئىزدەش ۋە ئۆزىنى قايتىدىن روهىي مەھبۇسلۇققا سېلىشقا ئالدىراش؛ مۇهەببەت قويۇپ، مۇهەببەتكە ئېرىشەلمەسلىك؛ ۋاپا ۋە ئەقىدىلىرى ئۈچۈن ۋاپاسىزلىق ۋە خىيانەتكارلىققا ئۇچراش ئازابىنى چېكىش؛ نىكاھ ۋە مۇهەببەتنىڭ بىر-بىرىدىن ياتلىشىپ كېتىشى؛ ئېغىر ئەخلاقىي بېسىم مۇهىتى ئىچىدە تۇرۇپ، ئىختىيارسىز ئىشق ئەسەبىيلىك كېسىلىگە گىرىپتار بولۇش؛ كۆڭۈل ۋە جىنسىي خاهىشىنىڭ داۋاملىق قايتا تەشكىللىنىپ تۇرىشى؛ ئۆزىنى ئالداش، غەدىبقلاش ۋە زەھەرلەش ئارقىلىق ساختا روهىي شادلىق قوغلىشىش؛ ئېنىستىنكىتلىق خاهىش بىلەن يەنە ئۆزىنى ئەيىبدار بىلىشتەك زىددىيەتچان روهىيىتىگە تەڭ گىرىپتار بولۇش؛ مۇهەببەت ۋە ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان رەشك... بۇلار ئۇنىڭ بىر قىسىم تىپىك مىسالى، خالاس.

ئىنسان روهىيىتىنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈش قانۇنىنى هەر خىل روهىي قاتلاملار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتتىلا ئەمەس، يەنە بىر خىل روهىي قاتلامنىڭ، مەسىلەن: ئەقلىنىڭ، جىنسىي خاهىشنىڭ، مۇهەببەت خاهىشنىڭ ئوبىيېكت ۋە سۇبىيېكت هەربىرىدە كۆچلىرى ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتتىمۇ كۆرۈشكە بولىدۇ.

ئېيتىش كېرەككى، ئېنىستىنكىتنىڭ خۇشاللىقىنى ئالىي مۇقام قىلغان پائالىيەتچان ئېقتىدارى بولغان كۆڭۈل (فرېئودنىڭ ئەسلى ئىبارىسىدىكى «unconscious» — يوشۇرۇن ئاڭ) بىلەن ئەقلىنىڭ رېئاللىقنى ئالىي پرىنسىپ قىلغان پائالىيەتچان ئېقتىدارى بولغان ئاڭ (فرېئودنىڭ ئەسلى ئىبارىسىدىكى « Cosciusness ») ئارىسىدىكى بۆلۈنۈش ئىنسان روهىنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈش قانۇنىنىڭ ئوقى ۋە تىپىك شەكلى بولۇپ هېسابلىنىدۇ.

ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش تارىخىدا بەدەن بىلەن روھنىڭ ئايرىلىشى؛ بەدەندىكى تۇپراق ۋە سۇدىن ئىبارەت ئېغىر زات (تادۇ) لار بىلەن ھاۋا ۋە ئوتتىن ئىبارەت يەڭگىل زات (تادۇ) لارنىڭ ئايرىلىشى؛ ئىنساندىكى تۇغما ۋە ھايۋانىي ئىقتىدارلار بىلەن ئەخلاقىي ۋە ئېرىشىلگەن ئىقتىدارلارنىڭ ئايرىلىشى؛ ئىنساندىكى بەش «ئوغرى قاچتى» (بۇددىزم ئىبارىسى) سەزگۈلەر بىلەن قەلب كۆزى ۋە پەزىلەتلىك خاسىيەتلەرنىڭ ئايرىلىشى؛ ئىنساندىكى ئېنىستىنكىتلىق بىلەن مەدەنىيەتلىك ئاڭنىڭ ئايرىلىشى ھەققىدىكى بايانلار ماركس، دارۋىن، فرېئود قاتارلىق كىشىلەر تىلغا ئالغان بىر چوڭ ھەقىقەتكە مەركەزلەشكەن. ئۇ بولسىمۇ، ئىنسانىيەت مەۋجۇتلۇقىنىڭ بىئولوگىيىلىك قاتلىمى بىلەن ئىجتىمائىي قاتلىمىنىڭ نىسپىي بىر پۈتۈنلۈكى ۋە زىددىيىتىدىن ئىبارەت.

ئىنسان خۇددى فارابى ئېيتقاندەك ھايۋاندا بولمىغان ئوزۇقلىنىش، نەسىل قالدۇرۇش، سېزىش ئىقتىدارى ئۈستىگە نۇتۇق — تەپەككۇر ئىقتىدارى قوشۇلغان مەۋجۇدات.

ئىنسان خۇددى ئىجتىمائىي ھايۋان. ئىنسانىنىڭ ئىجتىمائىيلىقى ئۇنىڭ مېنىرالىلىقى، ئۆسۈملۈكلىكى ياكى پاك-پاكىز ئىجتىمائىيلىقى ئۈستىگە ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ھايۋانلىقى ئۈستىگە قوشۇلغان. ئىنسانىنىڭ ئىجتىمائىيلىقى ئۇنىڭ بىئولوگىيىلىك ھازىرلىقلارنى ئىنكار قىلىش، ئۇنىڭ ھايۋانلىق تۇزۇلمە ۋە ئىقتىدارىنى يوققا چىقىرىش بەدىلىگە ئەمەس، ئەكسىچە، ئۇنىڭ پۈتۈنلەي بىئولوگىيىلىك جىسمانىي تۇزۇلمە ۋە ھاياتىي قۇۋۋەتلىرىگە يەنە ئېنىستىنكىتلىق — ئاڭدىن خاسلىق روھىي ئىقتىدار بىلەن نۇتۇقلۇق — ئاڭ تەپەككۇرلۇق روھىي ئىقتىدارىدىن ئىبارەت ئىككى قەۋەتلىك بىنا شەكلىدىكى پىسخىك خاسلىقنى بەرپا قىلىشنى بەدەل قىلغان.

«جەننەتتىن ئايرىلغان ئىنسان» ۋە «ئىنساندىن ئايرىلغان جەننەت» نىڭ ھەر ئىككىسى ئىنسانغا نامۇناسىپ بولۇپ قالدى! ئاڭ ئىنسانىنى نوقۇل، يۈگەنسىز پوتېنسىئال ئاڭدىن، تۇغما ئىقتىداردىن يات-لاشتۇردى. ئىنسان ئۇچۇنمۇ، ئاڭ ۋە تەپەككۇر تىزگىنىدىن ئايرىلغان ئېنىستىنكت، بولۇپمۇ تۇغما جىنسىي خاھىش چەكلىنىشى، تىزگىنلىنىشى لازىم بولدى.

ئىنسان روھىيىتىي خۇددى ئوتتۇرىسى ئۇزۇلگەن تاقا شەكىلدىكى ماگنىتتەك، كۆڭۈلگە لايىق نەرسە بىلەن ئەقىلغە مۇۋاپىق نەرسە، مۇھەببەت خاھىشى بىلەن ئەخلاق نىزامى ئارىسىدا توختىماي پىرقىراشتىن مەڭگۈ خالاس بولالماسلىق سېپىراسىغا جايلاشتى. مانا بۇ، تەقۋادار كاھىنلار، سۇخەنساز ئەخلاقشۇناسلار، مەرىپەتپەرۋەر مۇتەپەككۇرلار يوشۇرۇپ كەلگەن چىنلىق — ئىنسانىنىڭ روھىيىتىنىڭ ئېككىگە بۆلۈنۈش قانۇنى. قىزىقارلىق تەققاس: كىشىلەر روزىدىستوۋ بايرىمى ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى تەبرىكلەپ تەنتەنە قىلىشىدۇ، ۋەھالەنكى، ئاشۇ نۇرانە پەرزەنتنىڭ تۆت كوچا ئاغزىدا كىرىست ياغىچىغا مىخلىنىپ تۇرغان تەقدىرىنى ئېسىگە كەلتۈرۈشمەيدۇ...

4. ئىنسان روھىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكى ۋە كۆپ قاتلاملىقى.

ئىنسان گەرچە جانلىق تەبىئەتنىڭ يوقىرى دەرىجىلىك سەمىرىسى بولسىمۇ، ئۇ ئاڭسىز تەبىئەت مۆجىزىسى بولماستىن، يەنىلا ئىجتىمائىي ئاڭغا ئېگە بولغان مەدەنىيەت مۆجىزىسىدىن ئىبارەت. ئىنسان ئۇچۇن خاس بولغان بىر قاتار فىزىئولوگىيىلىك تۇغما ئىقتىدار ھادىسىلىرى يەنىلا ئىنسان ئۇچۇنمۇ خاس بولغان پسىخولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكلەر بىلەن شەكىللىنىدۇ، ھورىكەتلىنىدۇ ۋە ئىپادىلىنىدۇ. گەرچە ئىنساندا ئەقلىي بىلىش ئەقلىي ئاڭ ئارقىلىق مەيدانغا كەلمەيدىغان ياكى بۇنداق بىلىش ۋە ئاڭ ئارقىلىق بىردىن تەرك ئېتىپ بولمايدىغان بىر قاتار ئېنىستىنكىتلىق، پوتېنسىئال ئاڭ خاراكتېرلىك روھىي ھادىسىلەر، ئەڭ ئالدى بىلەن ھېسسىي، كۆڭۈل تۇيغۇسى ئالغان ھادىسىلەر بولسىمۇ، ئەمما ئۇ يەنىلا ئىنسانغا خاس بولۇپ، پۈتۈنلەي ھايۋانى ئەمەستۇر. ئەگەر بۇ نۇقتا بولمىغان بولسا، ئىككىگە بۆلۈنۈش ھادىسىسىنى سادىر قىلىدىغان بىر پۈتۈن ئىنسان روھىيىتى توغرىسىدا ئېغىز ئاچقىلى بولمايتتى.

دەرھەقىقەت، ئىنسان بىئولوگىيىلىك تۇزۇلمە ۋە ئىجتىمائىي (مەدەنىيەت)

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

تۇزۇلمىسگە ئىگە مۇجىزە. شۇنىڭدەك، ئىنسان بىئولوگىيىلىك ئېھتىياج ۋە خاھىش، ئىجتىمائىي ئېھتىياج ۋە خاھىشقا ئىگە مەۋجۇدات. ئىنساندىكى تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي خاھىش ئىنسانىنىڭ تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي تۇزۇلمىسى، ئېھتىياجى ئاساسىدا بىر خىل لىبىدۇ (Libidu)، ئىنتىلىش ۋە بېغىشلاش شەكلىدە تەجەللى بولىدۇ، ئۇرغۇپ چىقىدۇ. بۇ، ئومۇمەن سەۋەبىياتلىق، قانۇنىيەتلىك بولۇش بىلەن بىللە يەنە ئىلمىي تەپەككۇرغا ئەقىلغە مۇۋاپىقتۇر.

ئىنسانىنىڭ بىئولوگىيىلىك تۇزۇلمىسى نوقۇل جىنسىي تۇزۇلمە بولماستىن، ئەڭ ئالدى بىلەن ئۇنىڭ هاياتىي ئىقتىدارى، هاياتىي خاهىشى، هاياتلىق كامالىتى بولغان ساغلاملىقنى بولغان ئىنتىلىشىنى تەمىنلەيدىغان هاياتلىق تۇزۇلمىسىدىن ئىبارەت. پەندە «ئائۇرا» دەپ ئاتىلىدىغان، ئادەمنىڭ بەدەن هالىتى سىرتىنى قاپلاپ تۇرىدىغان بىر قاتلام هاياتىي نۇر چەمبىرىكى ۋە بۇ ئائۇرا قاتلىمىنىڭ سۇپەت هالىتىي دەل مۇشۇ هاياتلىق تۇزۇلمە ۋە ئىقتىدارىنى كۆرسىتىدۇ. بۇددا، مانىزم ۋە خرىستىئان رىۋايەتلىرى ئاساسىدا باش قىسمىنى قاپلاپ تۇرغان نۇر چەمبىرى بىلەن مۇقەددەس ئوبرازلارنى سىزىش ئادىتى، هازىرقى كۈندە پۈتۈن بەدەنىنىڭ تاشقى نۇر چەمبىرى بولغان ئائۇرانىڭ ئىلاهىلاشتۇرۇلغان بىر قىسمى دەپ قارالماقتا. «ئائۇرا» — هاياتىي كۈچ بولۇپ، ئۇنىڭ «لىبىدۇ» — ئىنىستىنكتىلىق ئىقتىدار (قۇۋۋەت) دىن كاتتىلىقىدا مەسىلە بولمىسا كېرەك. ماماتلىققا زىت بولغان بۇ تۈپكى هاياتىي تۇزۇلمە، ئىقتىدار، خاهىش ۋە ئىنتىلىشىنىڭ ئىككى ئالاهىدىلىكى بولۇپ، بىرىنچىدىن، ئۇ ئىنساندىكى باشقا بارلىق تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي ئىقتىدار، خاهىش ۋە ئىنتىلىشلارنىڭ ئۇلى؛ ئىككىنچىدىن، ئۇ باشقا بارلىق تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي ئىقتىدار، خاهىش ۋە ئىنتىلىشلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. دىققەت قىلىڭ: ئىنسان ئۆچۈن هاياتلىق قىممىتى نوقۇل جانلىق تەبىئەت قىممىتى — بىئولوگىيىلىك قىممەت بولماستىن، يەنە ئىجتىمائىي قىممەت هەم مەدەنىيەت قىممىتى! ئىنسانىنىڭ بىئولوگىيىلىك تۇزۇلمىسىدىكى تۇغما ئىقتىدار هەققىدە ئالدىمىزدا ئىككى مەشھۇر مۇهاكىمە تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ بىرى، فرېئودنىڭ «جىنسىي خاهىش ئېنېرگىيىسىنكىتىنىڭ مەركىزى» دېگەن قارىشى. بۇ قاراش «ئىنسانىنىڭ هايۋانلىقى — ئەسلىدىكى مەنلىكتۇر» دېگەن تىزىسقا ئاساسلانغان. ئۇنىڭ يەنە بىرى، فرېئوددىن ئاز كەم مىڭ يىل ئىلگىرى ياشىغان ئەبۇ ئەلى ئىبىن سىنانىڭ «رىسالە ئىشق» ناملىق ئەسىرىدە تىلغا ئالغان «كامالەتكە ئىنتىلىش — مۇهەببەتتۇر»، «كامالەتكە ئىنتىلىش كائىناتىنىڭ تۈپ قانۇنىيىتى»، «ئۆزىدە بولمىغان قۇتۇپقا ئىنتىلىش، تولۇق — مۇكەممەللىككە ئىنتىلىش، ئەۋزەللىككە ئىنتىلىش — كامالەتكە ئىنتىلىشتۇر»، «ئىككى جىنس ئارىسىدىكى سۆيگۈ — كائىنات ئىشقىنىڭ ئىنساندىكى ئىپادىسىدۇر» دېگەن قاراشلاردىن ئىبارەت. فرېئود بىلەن ئىبىن سىنا بىرنەرسىنى — ئالەمنىڭ مەنپى - مۇسبەت قانۇنىنى، زىددىيەت تەرەپلىرىنىڭ جەزبىدارلىقىنى، بۇ ئومۇم هادىسىنىڭ ئىنساندىكى ئىپادىسىنى تىلغا ئالغان.

فرېئود روهىي كېسەللىكلەر ئۇستىدىكى ئەمەلىي تەجرىبىلەردىن خۇددى ئىسلام سۇپىزىمى تىلغا ئالغان ئەقىلدىن ئايرىم، مەنتىقىي تەپەككۇردىن خالى، ئاڭدىن تېرەن بولغان «كۆڭۈل» ئىبارىسىغا ئوخشايدىغان پوتېنسىئال ئاڭ ئاتالمىسىنى يەكۈنلىدى. ئىبىن سىنا ئۆزىنىڭ تەبىئەت پەلسەپىسى قاراشلىرى بىلەن دىئالېكتىك روهقا ئىگە راتسىئونالىزملىق سۇپىزملىق قاراشلار ئۇلىدا ئۆزىنىڭ «رىسالە ئىشق» (مۇهەببەت رىسالىسى) ناملىق ئەسىرىنى يازغان.

فرېئود گەرچە جىنسىي خاهىش بىلەن مۇهەببەت خاهىشىنى بىر- بىرىگە تۇتاشقان، ئەمما بىر-بىرى بىلەن پۈتۈنلەي بىردەك بولمىغان خاهىش دەپ ئىزاهلىسىمۇ، جىنسىي خاهىشنىڭ تىزگىنسىز يامراپ كەتمەسلىكىنى تىلغا ئالسىمۇ، ئۇ ئاڭدىن خالىي بولغان جىنسىي خاهىشنى تۇغما ئىقتىدارنىڭ يادروسى، خۇشاللىق ئىنتىلىشىنىڭ هەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان هۆكۈمران شەكلى، دەپ قارايدۇ.

ئامرىكا پسىخولوگى ماسلوۋ ئىنساندىكى

ئېھتىياجلار توغرىسىدا توختالغاندا، تۇغما ئىقتىدار (ئېنىستىنكىت) نەزەريىسىنى بىر پۈتۈن ئىنساندىكى تەبىئىي (بىئولوگىيىلىك) ۋە ئىجتىمائىي (مەدەنىيەت) ئېھتىياج ئاساسىدا، يۇقىرى-تۆۋەن دەرىجىگە ئايرىپ ئىزاھلاشنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇ ئىنساندىكى ئېھتىياجنى (تەقەززا، Needs) «بىئولوگىيىلىك ئېھتىياج»، «بىخەتەرلىك ئېھتىياجى»، «مۇھەببەت ئېھتىياجى»، «قەدىرلىنىش ئېھتىياجى»، «ئۆز ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرۇش ئېھتىياجى» دىن ئىبارەت بەشكە ئاجراتتى. ئۇنىڭچە، ئالدىنقى ئېھتىياج ھەل قىلىنمىغاندا، كىيىنكى ئېھتىياج شەكىللەنمەيدۇ. ماسلوۋمۇ تەبىئىي ئېھتىياجنى يېمەك-ئىچمەك، بىخەتەرلىك بىلەن باشلاپ، ئىنسانىنىڭ ئۆز ئىقتىدارى بويىچە تارىخىي تۆھپە يارىتىشتىن ئىبارەت يۇقىرى دەرىجىدىكى ئىجتىمائىي ئېھتىياجى بىلەن ئاخىرلاشتۇرغان. ماسلوۋ تىلغا ئالغان ئېھتىياج قاتلاملىرى ئىنساندىكى خاھىش ۋە پائالىيەتنىڭ ھەربىر تەرەققىيات كۆچلىرى ھېسابلىغان. مېنىڭچە، ماسلوۋ تىلغا ئالغان ئېھتىياجلارنى تېخىمۇ ئىنچىكىلەشتۇرۇش، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ قاتلاملىق ئېھتىياجغا ئومۇملاشتۇرۇش مۇمكىن. بۇ، فىزىئولوگىيىلىك ئېھتىياج ۋە خاھىش، مۇھەببەت ئېھتىياجى ۋە خاھىشى، مەنىۋى مەدەنىيەت (بولۇپمۇ مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش) ئېھتىياجى ۋە خاھىشىدىن ئىبارەت. مەلۇم مەنىدە ئۆزى ئاچ-يالىڭاچ ھالەتتە ئۆتكۈر گەۋدىلىنىدىغان فىزىئولوگىيىلىك ئېھتىياجدىن خالىي بولسىمۇ، كۆزى ئاچلىق تۇيۇلى مال - دۇنيا ھېرىسلىقى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان پائالىيەتلىرىنى تۆۋەن قاتلامدىكى ئېھتىياج، خاھىشقا يانداشتۇرۇش مۇمكىن. ئىنساندىكى يوشۇرۇن ئىقتىدارنى جارى قىلىپ، كىشىلىك مەدەنىيەت تارىخىغا تۆھپە قوشۇش، ھېچ بولمىغاندا ئۆزىنىڭ نوقۇل فىزىئولوگىيىلىك ئوبيېكت ۋە ئائىلىۋى سۇبيېكتلىق سالاھىيەت بىلەن چەكلانمەيدىغان ئىجتىمائىي قىممىتىنى گەۋدىلەندۇرۇشتىن ئىبارەت يۇقىرى دەرىجىلىك ئېھتىياج ۋە خاھىشى بىلەن فىزىئولوگىيىلىك ۋە تۆۋەن دەرىجىدىكى ئەقەللى ئىجتىمائىي خاھىش ئارىسىدا مۇھەببەت ئېھتىياجى ۋە خاھىشى جايلاشقان.

ئىنسان روھىنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى بىلەن ئۇنىڭ بىر پۈتۈنلىكىدە گەۋدىلىك رول ئويناىدىغان مۇھەببەت ئېھتىياجى ۋە خاھىشى ھەققىدە ئايرىم توختىلىش جائىز.

5. مۇھەببەت خاھىشىنىڭ ئىنسان روھىيىتىدىكى ئورنى.

مۇھەببەت — نوقۇل جىنسىي خاھىش بولماستىن، «ئالەمنىڭ تۆپ قانۇنى — كامالەتكە ئىنتىلىش» ۋە ئۇنىڭ «ئىككى جىنس ئارىسىدىكى ئېپادىسى» (ئىبىن سىنا)، «ھاياتلىق ئىستىكى» (گوركى)، «بارچە ھېسسىياتلارنىڭ ئەۋجى ۋە غالىپى» (گېيىنرىخ گېينى)، «بىزنى قايتا يارانقۇچى قۇدرەت» (دوستويېۋسكىي)، «مەھبۇب ھاياتنىغا قوشۇلۇپ ياشاش» (تولستوي)، «بەخت خەزىنىسى» (موللىر) . . .

مۇھەببەت — ئىنسانىنىڭ تۇغما ئىقتىدارىدىكى جىنسىي خاھىشىدا، ئىنسانىنىڭ ئاڭ ۋە ئېختىيارىدىكى ئىجتىمائىي تەلىپۇنۇشىدە، قىسقىسى ئىنسانىنىڭ تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي تۇزۇلمىسى، تەقەززاسى ۋە خاھىشىدا ئېپادىلەنگەن ماددىي ۋە مەنىۋى پائالىيەتچانلىقنى قارماپ تۇرغان ئۇلۇغ ئالەم قانۇنىيىتىدىن تاشقىرى نەرسە ئەمەس. ئۇ ئىنساندىكى ئىككى كېنەزلىك قاتلىمىنىڭ بىرلىك ھالقىسى، ئىنسان ھاياتنىغا ماھىيەت، ئىقتىدار ۋە قىممەت بېغىشلىغۇچى ھەربىر تەرەققىيات كۆچ. ماماتلىق خاھىشىغا زىت ھاياتلىق خاھىشى ماھىيەتتە يەنىلا مۇھەببەت — كامالەتكە ئىنتىلىش خاھىشىدۇر.

شۇنى تىلغا ئېلىش ھاجەتكى، مۇھەببەت ئېھتىياجى ۋە خاھىشى قارىماققا خۇددى ماسلوۋ كۆرسەتكەندەك تەبىئىي ئېھتىياج بىلەن ئىجتىمائىي ئېھتىياج ئارىسىغا جايلاشقاندەك قىلسىمۇ، ماھىيەتتە بۇ ئېھتىياج ۋە خاھىش ئاجىز ياكى كۆچلۈك ھالەتتە ئىنسان تەقەززاسى ۋە خاھىشلىرىنىڭ ھەممە قاتلاملىرىدىن تېپىلىدۇ. ئۇ ئاڭ، تەپەككۇر، ئەخلاق ۋە مەجبۇرىيەت بىلەن يېقىن ھاياتىي كۆچ، مەدەنىيەت خاراكتېرى ئالغان ئەڭ تۆپكى ۋە ئەڭ دائىمىي ھاياتىي تەقەززا، پائالىيەتچان خاھىش. ئۇ ئىنسان ئۈچۈن «كۆڭۈلگە ياقىدىغان نەرسە» بىلەن «ئەقىلغە مۇۋاپىق نەرسە» نىڭ مۇجەسسەم

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

گەۋدىلىنىشى. مۇھەببەت نۇقۇل ئاڭدىن خالىي تۇزۇلمىنى غىدىقلاش ۋە روھلاندۇرۇشنى ئەمەس، يەنە ئاڭ ۋە ئاڭلىق پائالىيەتنى يېتۈلدۇرۇش ۋە ئىلھاملاندۇرۇشنى ئۆزىگە قانائەت ۋە ئىپتىخار نۇقتىسى قىلغان. ھەقىقىي مۇھەببەتنىڭ كۈچى يالغۇز جىنسىي خاھىشىنى قوزغاش ۋە نىزگىنلەشتىلا ئەمەس، يەنە ئۇمىدسىزلىكنى يېڭىشتە، ئۆزى ئۈستىدىن غەلىبە قازىنىشتا، قېرىش ۋە ئۆلۈمنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا، مۇجىزىلەر يارىتىدىغان مەنىۋى قىزغىنلىق ۋە جاسارەتتە يەققال جىلۋىلىنىدۇ. روشەنكى، مەۋجۇتلۇق قىممىتى بىلەن ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز مەۋجۇتلۇق قىممىتىگە بولغان ئاڭلىق بىلىشى — مۇھەببەت ۋە ئۇنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنىڭ ھەقىقىي بۇلىقىدۇر.

بۇ يەردە تەكىتلەشكە تېگىشلىك ئىككى مەسىلە بولۇپ، ئۇنىڭ بىرى ئىبىن سىنانىڭ «رىسالە ئىشق» ناملىق ئەسىرىدە تىلغا ئېلىنغان. ئىبىن سىنا نوقۇل جىنسىي خاھىشقا بېرىلىشنى مۇھەببەتنىڭ ماھىيىتىنى كۆرمەستىن، پەقەت ئۇنىڭ سىرتىنى كۆرگەنلىك، دەيدۇ. ئۇ پەقەت ئۇچ نەرسىگە ئېرىشىش — سۆيۈشمەك، قۇچاقلاشماق ۋە ئالاقىلاشماقلا ئېرىشىش، پەقەت مۇھەببەتنىڭ سىرتىنىگە ئېرىشىش بولۇپ، ئۇلار خۇددى «ئايدىڭنى قېتىق دەپ بىلگەندەك»، مۇھەببەت ئارقىلىق ئېرىشىش لازىم بولغان ماھىيەتتىن قۇرۇق قالغان بولىدۇ، دەپ كۆرسىتىدۇ. بۇ ماھىيەت — ئەۋزەللىك، مۇكەممەللىك، كامالەتتىن ئىبارەت. ھەقىقىي جىنسىي تۇرمۇش ئۆز مەھبۇبىدىن ئىنسانىيەت ئارىسىدىكى مەنىۋى يېتىلىش ۋە مەنىۋى ئەۋزەللىك ئالامەتلىرىنى تېپىش، ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولۇش بىلەن قوشۇلغان ئىپتىخار تۇغدۇرىدۇ. دېمەك، مۇھەببەت خاھىشى — مەنىۋى ئەۋزەللىككە ئىنتىلىش خاھىشى بولۇشى لازىم.

ئۇنىڭ ئىككىنچىسى، ماسلوۋنىڭ «ئىنسان تېيىتى ھەققىدىكى نەزەرىيە» ناملىق ماقالىسىدە تىلغا ئېلىنغان. ئۇ: فىزىئولوگىيىلىك ئېھتىياج بىلەن بىخەتەرلىك ئېھتىياج قانائەتلەندۈرۈلگەندىن كېيىن، مۇھەببەت ۋە تەۋەللىك ئېھتىياجى پەيدا بولۇپ قالىدۇ، كىشى دوست، مەھبۇب، خوتۇن، ئەر، پەرزەنت خاھىشىنىڭ كۈچلۈك تۇرتكىسىدە، بىر قانات روھىي زىددىيەتلەرگە گىرىپتار بولىدۇ، دەيدۇ. مۇھەببەت خاھىشى ئۇچىغا چىققاندا، ئىنسان ئۆز روھىيىتىدىكى خاھىش چەكلەش تۇيغۇسىنىڭ تورمۇرىسى بۇزۇپ، خەتەرگە قارىماي، ئىلگىرىكى نۇغما ئىقتىدار خاھىشىنىڭ قانائەتلىنىش ئەسلىمىسىنى قايتىدىن رېئاللاشتۇرۇشقا ياكى يېڭىدىن مۇناسىۋەتلىنىشى قولغا كەلتۈرۈشكە ئۇرۇنۇشى مۇمكىن. ھەتتا، قانائەتلىنىشتىن قانائەتلەنمەسلىككە ئۆتۈپ، يېڭى قانائەت ئۈچۈن داۋاملىق ئىزدىنىشى مۇمكىن. مەجنۇنلۇق ئەنە شۇنداق نەلۇىلىكنىڭ ئەسەبىي شەكلى، خالاس.

ماسلوۋ ھەرقايسى خاھىشنىڭ ئورۇندىلىشىنى شۇ خاھىشنى تۇغدۇرغان ئېھتىياجدىن باشقا، تاسىقى رىغبەتلەندۈرگۈچى ئوبيېكت بىلەن ئىچكى مەدەنىيەت تۇزۇلمىسىنىڭ تەسىرىدىن ئاجرىتىپ قارىغىلى بولمايدىغانلىقىنى ئىزاھلايدۇ. مۇھەببەت خاھىشىنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىمۇ خۇددى شۇنداق. مەسىلە شۇ يەردىكى، نۇرغۇن كىشىلەر فىزىئولوگىيىلىك ۋە ئەقلىلىي ئىجتىمائىي خاھىشنى ھەل قىلغاندىن كېيىن، مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش، ئۆزىدىكى يوشۇرۇن ئەقىل ۋە ئىقتىدارنى جارى قىلدۇرۇپ ئىنسانىيەتكە تۆھپە قالدۇرۇش ئېھتىياجىغا ئۆتمەي مۇھەببەت خاھىشىدا لەيلەپ ياكى چۆكۈپ قالىدۇ. بۇ ئۇلار ئۈچۈن خۇددى ئىبىن سىنا ئېيتقاندەك مۇھەببەت سۇرىتىگە ئېرىشىپ، مۇھەببەت ماھىيىتىدىن مەھرۇم قېلىشتۇر. روھىيەت ۋە مەدەنىيەت تەنقىداتچىلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتى، ئۇلارنى ئۆزىنى، ئۆز مۇھىتىنى بىلىش ئارقىلىق كامالەتكە رىغبەتلەندۈرۈش ۋە يېتەكلەشتىن ئىبارەت.

مۇھەببەت ئۈچۈن «لىبىدو» ئاددىيلا جىنسىي ئىقتىدار ئەمەس، ئۇ ئەۋزەللىكنى قوبۇل قىلىش بىلەن كامالەت (تۆھپە، قىممەت) بېغىشلاشتىن ئىبارەت. مۇشۇ مەنىدە، ئادەم ئۆلۈپ، ئۇنىڭ ئوراپ تۇرغان مۇجەسسەم بىئو-فىزىك نۇر چەمبىرى «ئائۇرا» ئۆچكەندىن كېيىنمۇ بۇ كامىل مەنىدىكى «لىبىدو» ئۇزاق ساقلىنىشى مۇمكىن.

6. يېڭىچە روھىي مەدەنىيەت كۆڭۈل بىلەن ئاڭنىڭ ھەمجەھەتلىكى.

ماقالىمىزنى «ئىنسان — كائىناتنىڭ مەركىزى» دېگەن ھۆكۈم بىلەن باشلىغانىدۇق. پۈتكۈل ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت تارىخى بىلەن جىمىكى «فىزىكا» ۋە « مېتافىزىكا» پەنلىرى ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەتلەر ئىنساندىن ئىبارەت ئۇلۇغ مۆجىزىنىڭ ئۆز- ئۆزى ھەققىدە تېخى ئىپتىدائىي ئىزدىنىش بوسۇغىسىدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرسەتتى. بۇ ئىنسانىيەتنىڭ تەبىئەت، جەمئىيەت، ئىلاھىيەت ھەققىدە يارىتىلغان «نەزەرىيىۋى دۇنيا» ، «ئەقىدىلەر دۇنياسى» ، «تەسەۋۋۇر دۇنياسى» ، «باقى ئالەم» قاراشلىرى ھەمدە بولۇپ ئۆتكەن ۋە كۆز ئالدىمىزدا زاھىر بولۇۋاتقان رېئال دۇنيا ھادىسىلىرى بىلەن نەقەدەر كەسكىن سېلىشتۇرما-ھە؟!

ئىنسان ئۆزى ھەققىدە ئىزدەنگىنىگە بىرقانچە مىڭ يىل بولدى. بۇنداق ئىزدىنىش ئىنسانىنىڭ بىرقانچە مىڭ يىللىق ياتلىشىش تارىخى بىلەن بىللە ياتلىشىپ تۇردى. مورگان تەرىپىدىن شەرتلىك مەنىدە ئىشلىتىلگەن ئاتالمىش «سۈنئىي ئاتىسىيە دەۋرى» ئىنسانىنىڭ ياتلىشىش تارىخى بىلەن قوشكېزەك بولۇپ تۇرەلدى. ئىنسان ئۆزى يارىتقان ماددىي مەدەنىيەت مېۋىلىرى ئۇنىڭ تەييارتاپ ھاكىملىرى ئۈچۈن، قىرغۇچى ئۇرۇشلىرى ئۈچۈن، ئاز بىر قىسمى كۈندىلىك تىرىكچىلىك زۆرۈرىيەتلىرى ئۈچۈن سەرپ قىلىندى. ئىنسانىيەت يارىتقان مەنىۋى مەدەنىيەت نەتىجىلىرىنىڭ ھەقىقىي ئىلىم ۋە سەنئەتتىن باشقىلىرى ئىنسانىنى داۋاملىق ياتلاشتۇرۇش ۋە ئاجايىپ-غارايىپ ئەقىدە-نىزاملار بىلەن چۈشەپ قويۇش ۋاستىلىرى بولۇپ قالدى. تارىخىي دەستۇرلەر ساراي ھادىسىلىرى ۋە جەڭنامىلەرنى مەركەز قىلغان سەھىپىلەر دۆۋىسىگە ئايلىنىپ قالدى. ئەنقا قۇشى جەننەتكە كىرىپ كەتكەندەك، بەخت - ساائادەت ئارزۇلىرى باقى ئالەمگە قالدۇرۇلدى. ئىنسان ھەققىدىكى، بولۇپمۇ ئىنسان روھىيىتى توغرىسىدىكى ئىزدىنىش تراگېدىك سەنئەت بىلەن روھىي كېسەللىكلەر تەنقىداتىنىڭ ئارقا ھويلىسىغا ھەيدەلدى. ئانچە-مۇنچە باش كۆتەرگەن ئىنسانشۇناسلىق ئاب-ھاۋاسى بەزىدە سۇپىسىزم، بەزىدە بىدئەتلىك، بەزىدە بۇرژۇئا ئىنسان تەبىئىتىسى نەزەرىيىسى نامىدا ھاقارەتلەندى. «ھەممە نەرسىنىڭ ئۆلچىمى بولغان ئىنسان» ئۆز-ئۆزىگە ئۆلچەم بولالمىدى. ئۇ خۇددى تۇغما ئەمادەك تېخى ئۆز سىياقىدىن بىخەۋەر پېتى قېلىۋەردى. ئىنسان ئۆز مۇھىتىنى سۈنئى ۋە تەبىئىي بايلىقلار بىلەن بېزەش بىلەن بىللە، ئۆز روھىيىتىنى يېتەرلىك بۇلغىۋالدى. ئۇلار جىنايى مەيدانلاردا بۇلغىنىش بىلەن دىنىي ئېھرامىلاردا ئىستىغپار ئوقۇشنى ئارقا-ئارقىدىن قىلغان ئۆمۈر پەلسەپىسىنى يېپىنىۋېلىپمۇ روھىي ئازادلىققا، كۆڭۈل خاتىرجەملىكىگە ئېرىشەلمىدى. بىر زامانلاردا ئىنسان تۇرمۇشىغا كىرىپ كەلگەن ئاقچا بارغانسېرى ئىنسانىنىڭ ھەممە ئېھتىياج ۋە خاھىشلىرىنى ئىگىلەپ، ئىپتىدائىي ئىنسان تەسەۋۋۇرىدىكى تەڭرىنىڭ ئورنىدىن ھەسسىلەپ ئارتۇق بولغان يىگانە روھىيەت ئىلاھىغا ئايلىنىپ قالدى. ئىنسان روھىيىتى ئۆز-ئۆزى ئۇستىدە تېخى ھېچنېمىگە ئېرىشمەي تۇرۇپ، ئاقچا توغرىسىدىكى تەخىرسىز، پۈتمەس-تۈگىمەس روھىيەت ئەسەبىيلىكىگە غەرق بولدى. بىز دەل مانا مۇشۇنداق رېئاللىق ئاستىدا، دەل مانا مۇشۇنداق ئېتىبارسىز تاشلانغان تېما — ئىنسانىنىڭ روھىي ماھىيىتى توغرىسىدا نېمە دېيىشىمىز مۇمكىن؟

— ئىنسان قايتىدىن ھەقىقىي ئىلمىي ئاساستا، بارلىق دىنى ۋە بىر تەرەپلىمىلىك ئىدىيىۋى قاراشلار بىسىمى ھەم چەمبەرلىرىدىن خالىي ھالدا تەتقىق قىلىنىشى لازىم؛

— سۈنئىزاتسىيە تارىخى ئىنسانىنى مەركەز ۋە مىزان قىلغان ھالدا قايتىدىن ئوپېراتسىيە قىلىنىشى، بىرقانچە مىڭ يىللىق مەدەنىيەت ھادىسىلىرى ئىنسانىنى ياتلاشتۇرۇش ۋە ئىنسان ماھىيەتلىرىنى ئېچىش، ئىنسانىنى تەرەققىياتنىڭ ۋاستىسى ياكى مەقسىتى قىلىش بويىچە تەلقىن قىلىنىشى لازىم؟

— ئىنسانىنىڭ ماددىي تۇزۇلمىسى ئۆزىنىڭ ئېلىمېنتار ئاساسلىرى بويىچە ئالەم تۇزۇلمىسىگە ئوخشاش فىزىكىلىق - خىمىيىلىك تەبىئەتتىن تۇزۇلگەنلىكى، ئۇنىڭدا تەبىئەت ئېلىمېنتلىرى ۋە ئېنېرگىيىلىرىنىڭ مۇجەسسەم ھەرىكەتتە

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

تۇرغانلىقى، ئىنساننىڭ بىئولوگىيىلىك، فىزىئولوگىيىلىك، پسىخولوگىيىلىك تۈزۈلمە ۋە پائالىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكى، ئىنساننىڭ تەبىئىي ئالامەتلىرى بىلەن ئىجتىمائىي ئالامەتلىرىنىڭ كۆپ قاتلاملىق بىر گەۋدىلىكى ۋە ئۆزئارا ئۆتۈشچانلىقى، ئىنسان پۈتۈن كائىناتتىكى ھەممە ئاساسىي قاتلام ۋە جەريانلاردىن تۈزۈلگەن ئەڭ مۇرەككەپ ۋە ئەڭ ئالىي مۆجىزە ئىكەنلىكى تەتقىق قىلىنىشى لازىم؛

— ئىنساننىڭ تەبىئىي، فىزىئولوگىيىلىك ۋە ئىجتىمائىي كومپىلىكىس (مۇجەسسەم) شەيئىلىكىگە مۇناسىپ، ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئېھتىياج، ئىقتىدار ۋە خاھىشلىرى مەۋجۇتلۇق نۇقتىسىدىن پۈتۈنلەي ئېتىراپ قىلىنىشى، ياخشىلىق ياكى يامانلىق كاتىگورىيىلىرىنىڭ قاراتمىلىقى ۋە تىزگىنلەش (تەدبىق قىلىنىش) دائىرىسى تولىمۇ چەكسىزلىنىپ، ئىنساننى ياتلاشتۇرۇش ۋاسىتىلىرىنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ قالماسلىقى لازىم؛

— ئىنسان روھىيىتىدە گەۋدىلەنگەن ئىقتىدار، تەقەززا ۋە خاھىشلارنىڭ زىددىيەت ۋە بۆھرانلىرى ئىنساننىڭ كامالىتى، مەدەنىيىتى، ئەقىل-تەپەككۇرىنى يېتەكچى ۋە تىزگىنلىگۈچى كۈچ قىلغان ھالدا، ئەڭ جىددىي تۆۋەن دەرىجىلىك ئىقتىدار، تەقەززا ۋە خاھىشنى بەھرىمەن قىلىشنىڭ پازىل ۋە ئەۋزەل ئۇسۇللىرى بىلەن ھەل قىلىنىشى، نوقۇل ئۆز خاھىشىغا ئەركىن قويۇۋېتىش بىلەن ھەممىنى ئىدېئولوگىيە ئارقىلىق باستۇرۇۋېتىشتىن ساقلىنىشى لازىم؛

— ئىنساننىڭ يېمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچەك، ئىجتىمائىي خاتىرجەملىك ۋە جىنسىي تۇرمۇشتىن ئىبارەت تار دائىرىدىكى خاھىش ۋە بەھرىمەنلىك ئىچىگە چۆكۈپ قېلىشى ئۇنىڭ ئەڭ زور ئىسراپچىلىقى ئىكەنلىكىدىن ئۇنى خەۋەردار قىلىش ئارقىلىق ئۇنى ئېلېمېنتار تۇرمۇشتىن ھالقىغان ئۇلۇغ تۆھپىكار (ھىممەتكار) لىققا دەۋەت قىلىش لازىم. ھىممەت — ئىنسان روھىيىتىنىڭ كامىل مۇقامىدىن ئىبارەت.

— ئەخلاق — ئىنساننى ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ماھىيەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا رىغبەتلەندۇرىدىغان، ئىنساننى تۇرلۇك بېسىملار ئارقىلىق ئۆز ماھىيەتلىرىدىن ياتلاشتۇرىدىغان ئاتالمىش «سىۋىلىزاتسىيە» دىن پەرقلىق يېڭىچە ھەقىقىي سىۋىلىزاتسىيە ۋاسىتىلىرىدىن بىرىگە ئايلىنىشى؛ ئۇ، ئۆز پائالىيىتىنى ئىنساننىڭ خۇسۇسىي تۇرمۇش قاتلاملىرىغا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئىنسانىيەت، جەمئىيەت ۋە تەرەققىيات بىلەن بولغان ئىجتىمائىي ئالاقىلىرىنىڭ ياخشى ياكى يامانلىق خاراكتېرىگە قارىتىشى لازىم.

تەبىئەت ئۇلۇغ مۆجىزە — ئىنسانىيەتنى ياراتتى.

ئىنسانىيەت — گۆدەكلىك ۋە ئۆسمۇرلۇك دەۋرلىرىنى باشتىن كەچۈرۈپ ھازىرقى ماددىي مۇھىتى بىلەن روھىي دۇنياسىنى شەكىللەندۇردى. ئىنسانىيەت تېخى ياش. ئۇ ئۆزىنى ئىزدەپ تاپقىنى، ئۆزىنى مەركەز قىلغىنى، يوشۇرۇن ئىقتىدارلىرىنى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە جارى قىلغىنى، ئومۇمىيۈزلۈك كامالەتكە قاراپ راۋاجلانغىنى يوق. ئۇ ئاپەت، ئاچارچىلىق، نادانلىق، جەڭگى - جېدەل، بىر تەرەپلىمە قاراش ۋە ئەقىدىلەر ئىچىدە تەمتىرىمەكتە، ئىڭرىماقتا. ئۇنىڭ روھىيىتى ئۇنىڭ ھازىرقى ھالىتى بىلەن — ھازىرقى مەدەنىيەت مۇھىتى بىلەن توغرا تاناسىپ. ئۇنىڭ روھىيىتىدىكى زىدىيەتلەر ئۇنىڭ تارىخىي سەۋىيىسىگە ئۇيغۇن. ئىنسانىيەتنىڭ تىزگىنسىز بۇلغىنىشى ۋە تەبىئەت ھادىسىلىرى تۈپەيلى يەر يۈزىدە ئىنسانىيەت ئۇرۇقى قۇرۇپ كەتمىسىلا، ئىنسانىيەت روھىيەت ۋە مەدەنىيەتنىڭ پازىل پەللىسىگە كۆتۈرۈلىدۇ.

1993- يىل 4- ئاينىڭ 21- كۈنى